

JELTOKSAN AYAKLANMASI VE BU AYAKLANMANIN KAZAKİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINDAKİ ROLÜ*

*Jeltoqsan Rebellion and This Rebolllion of Stamp to Khazakhstan's
Independence***

*Doğacan BAŞARAN***

Özet

Gorbaçov, 16 Aralık 1986 tarihinde Perestroyka politikasında işlenen halkların yönetime katılımı söylemine tezat yaratan bir uygulamaya imza atarak, Kazakistan Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini yapan ve bir Kazak olan Dinmuhammed Kunayev'i çeşitli yolsuzluk iddialarını bahane ederek görevden almış; yerine bir Rus olan Gennedy Kolbin'i atamıştır. Bu atama Kazakistan'da milliyetçi karakteri öne çıkan çok büyük bir tepkinin oluşmasına yol açmıştır. Bu tepkiye bağlı olarak geniş çaplı halk kitlelerinin katılımıyla Sovyetler Birliği tarihinde ilk kez milliyetçi özellikleri öne çıkan ve bağımsızlık talebini içeren protestolar gerçekleşmiştir. Bağımsızlık yönündeki söylemlere rağmen eylem tarzında barışçıl ve demokratik talepler noktasından uzaklaşmayan Kazak Türkleri, Perestroyka politikasının konuşulduğu bir ortamda büyük bir paradoksa tanık olmuş ve acımasızca devlet terörü denilebilecek bir şiddet uygulanarak dağıtılmıştır. Her ne kadar Sovyet yönetimi 1986 yılında eylemleri şiddet kullanarak bastırılmışsa da Jeltoksan protestoları, Kazak Türklerinin milli bağımsızlık sürecinin başlangıcı olmuş ve beş yıl sonra Kazakistan bağımsızlığını ilan etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Jeltoksan, Bağımsızlık, Ayaklanma, Sovyetler Birliği

Abstract

Gorbachev, on 16 December 1986, by signing an application that created contradiction to the discourse of participation of folks in management, which is discussed in policy of perestroika, dismissed Dinmuhammed Kunayev who is a Kazakh Turk, from General Secretary of the Kazakhstan Communist Party under various pretexts of claims of corruption; and instead, appointed Gennedy Kolbin who is a Russian. This appointment led to the formation of a huge response which put forward nationalist character in Kazakhstan. Based on this response, demonstration of large-scale protests which was prominent for its nationalist characteristic and included the demand for independence took place for the first time in the history of the Soviet Union. Kazakh Turks, who exhibited peace in their protests and did not abandon their democratic demands despite liberationist discourse, witnessed a major paradox in an environment where perestroika policy is discussed and were distributed mercilessly by being engaged in violence that could be called state terror. Even though the Soviet government suppressed the protests by using violence in 1986, the protests of Jeltoqsan had been the beginning of the process of national independence of Kazakh Turks and Kazakhstan declared its independence five years later.

Keywords: Kazakhstan, Jeltoqsan, Independence, Rebellion, Soviet Union

* Makale gönderim tarihi: 13.05.2017 Yayına kabul tarihi: 29.05.2017

** USGAM Orta Asya Uzmanı, dcb.asaran@hotmail.com

GİRİŞ

Orta Asya ya da tarihsel ifadesiyle Batı Türkistan, Tatar-Başkurdistan, Sibirya, Moğolistan, Çin, Hindistan, İran ve Kafkasya'yla sınırdadır. Bundan dolayı, Ortadoğu ve Avrupa'ya ulaşım imkanını da sağlamaktadır.¹ Genel olarak Orta Asya bölgesi, kuzey-güney istikametinde Sibirya'dan başlayarak Hint alt kıtasını steplerden ayıran ve Himalayalara kadar olan bölgeyi, doğu-batı istikametinde de Ural-Hazar hattından Moğolistan ve Çin bölgesine uzanan alanı içermektedir.² Soğuk Savaş sonrasında Brzezinski tarafından Kafkasya'yla birlikte "Avrasya Balkanları"³ söylemi kullanılarak "Etnik Kazan"⁴ şeklinde tanımlanan bu bölgede devletleşme süreçleri de alışılan devletleşme yöntemlerinden farklı bir şekilde gelişmiştir. Modern devletlerin ortaya çıkışı genellikle milliyet esasına dayalı olarak yaşanmışsa da Orta Asya'da kimliği, kültürü ve dili aynı olan birden fazla devlet ortaya çıkmıştır.⁵ Bunda Rusların bölge halklarını ayırıştırıcı politikalarının doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bu coğrafyada Rus siyasetinin bir sonucu olarak dil temelli bütünleştirici Türk kimliği; Özbek, Kazak, Kırgız, Karakalpak gibi alt kimliklere⁶ bölünmüştür.⁷ Ancak bizim çalışmamız açısından ilgilendiğimiz ülke, bölgedeki "Etnik Kazan"ın en istikrarlı ülkesi olan Kazakistan'dır.

Avrasya bölgesinin merkezinde yer alan Kazakistan⁸, kuzeyinde ve batısında Rusya, doğusunda Çin, güneyinde Türkmenistan, Öz-

1 Ertan Efeğil, "Orta Asya Bölgesinin Jeostratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi", Ertan Efeğil, Hatun Kılıçbeyli (Der.), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2007, s. 20.

2 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul 2015 s. 456.

3 Nursultan Nazarbayev, *Kritik On Yıl*, ASAM Yayınları, Ankara 2003, s. 13-14.

4 Zbigniew Brzezinski, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Balkanlarda yaşanan etnik çatışmaların Orta Asya bölgesinde de yaşanabileceğini vurgulamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, (Çev. Yelda Türedi) İnkılap Yayınları, İstanbul 2014, s. 175-190.

5 Kemal H. Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, (Çev. Hakan Gür), İmge Yayınları, Ankara 2003, s. 106.

6 Kimlik konusunda bkz.: Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Yaz 2016, s. 255-257.

7 Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 466.

8 Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları", *Rusya Stratejik Araştırmaları-1*, İhsan Çomak (Ed.), Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 124.

bekistan ve Kırgızistan ile sınırdadır. Ayrıca Kazakistan'ın batısında önemli bir enerji havzası olan Hazar Denizi de bulunmaktadır. Kazakistan; 2.727.900 kilometre karelik yüzölçümüyle⁹ Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nun Rusya'dan sonra en büyük yüzölçümüne sahip ülkesidir. Bu anlamda dünya genelinde de dokuzuncu büyük ülke konumundadır.¹⁰

Bağımsız Kazakistan'ın ortaya çıkışı, Kazak Türklerinin Kazak hanlığına dayanan bağımsız yaşama geleneğiyle ilişkili olup, SSCB döneminde uygulanan asimilasyon politikalarına karşı kendi kimliklerini korumayı başarmış olmalarının getirdiği bir sonuçtur.

Milattan önceki yıllardan beri Kazakistan coğrafyasında yaşadığı bilinen Kazak Türkleri,¹¹ ilk siyasal birliklerini Kazak Hanlığı'nı kurarak gerçekleştirmişlerdir. Kazak Hanlığı'nın Büyük, Orta ve Küçük Cüz şeklinde bölünmesiye Kazakların Rus hakimiyetine geçiş sürecini başlatmıştır.¹² Bu süreç Rusların Napolyon istilasından kurtulmalarından sonra, Asya'da genişleme alanı bulduklarını düşünmeleriyle de paralel olarak gelişmiştir.¹³ Rusların bu sömürgeci anlayışı, cüzlerdeki Kazakların direnişine yol açmış ve bundan dolayı Rusların Kazakistan coğrafyasına hakim olması 130 yılı bulmuştur.¹⁴ 130 yıl süren bu dönem Kazakların Rus himayesine girmek konusunda gönüllü olmadıklarını göstermektedir. Kazaklar, Çarlık Rusyası'nın yönetimi altına girdiklerinde de Ruslaştırma faaliyetlerine ve bir sürgün ve göç yeri haline getirilmesine¹⁵ rağmen kimliklerini korumuş ve zaman zaman ayaklanmışlardır.¹⁶

9 Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği resmi internet sitesinden alınmış rakamdır. Bilgi için bkz. <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=33>, 16.05.2015

10 Semiha Poğda, "Bağımsızlık Sonrasında Kazakistan Dış Politikası", Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2012, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 15.

11 Abbas Karaağaçlı, *Ortadoğu'dan Orta Asya'ya Farklı Bir Bakış*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul 2013, s. 582.

12 Ali Kafkasyalı, "Bağımsızlıklarının 20.yılında Kazakların İstiklal Mücadelesi Tarihine Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Yaz 2012, s. 173.

13 Abdullah Demir, *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*, Ötügen Yayınları, İstanbul 1998, s. 136.

14 Mehmet Saray, *Kazak Türkleri Tarihi*, Nesil Yayınları, İstanbul 1993, s. 107.

15 Mehmet Seyfettin Erol, *Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1999, s. 112.

16 Detaylı bilgi için bkz.: Kadir Ertaç Çelik, "Kazakistan'da Kimlik ve Dış Politika", Mehmet Seyfettin Erol ve Yavuz Gürlü (Ed.), *Türk Dünyası 25 Yıllığı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 149-156.

1917 yılında 2. Nikola'nın tahttan indirilmesiyle neticelenen Bolşevik Devrimi, Kazak Türklerinin bağımsız devlet kurabilecekleri umuduna sarılmalarına yol açmıştır. Bu hedef doğrultusunda Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakub gibi aydınlar Alaş Partisi'ni¹⁷ ve Alaş Orda Hükümeti'ni kurmuşlardır. Milli bir devlet kurma amacı taşıyan bu ekip, Bolşeviklerin Türklere devlet kurma izni vermeyeceğini anlayarak Bolşeviklere karşı mücadele etmiştir. Ancak 13 Aralık 1917 tarihinde kurulan Alaş Orda Hükümeti baskılara dayanamayarak 1920 yılının sonlarında yıkılmıştır.¹⁸

SSCB döneminde de tıpkı Çarlık Rusyası döneminde olduğu gibi, Kazakları Ruslaştırma yönündeki politikaları devam etmiştir. 1925 yılında Goloşekin'in Kazakistan Komünist Partisi'nin başına geçmesi, göçebe yaşayan ve hayvancılıkla geçinen Kazakların yerleşik hayata geçmesini içeren tarım politikalarının yürürlüğe girmesi sürecini başlatmıştır. Bu politikalarla Kazakların geleneklerinin değiştirilmesi amaçlanmıştır.

Kazak Türklerinin okullarının kapatılıp, Kazakça yayın yapan gazetelerin yayın hayatının sonlandırıldığı Kazakistan'ın Sovyetleştirilmesi sürecinde hayvancılık sisteminde oluşan bozulma, ciddi bir kıtlığa yol açmış ve çeşitli kaynaklarda yüz binlerce Kazak Türkünün açlıktan öldüğü verisi yer almıştır.¹⁹ Ancak Kazak Türklerinin yaşadığı asıl büyük felaket, Stalin'in totaliter yönetiminden kaynaklanan aydın kırımı olmuştur. Alihan Bökeylanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakub gibi Alaş Orda Hükümeti deneyiminin öncüleri olan Kazak aydınlarının idam edildiği ve pek çok sade vatandaşın toplama kamplarına gönderildiği bu süreçte Kazakistan Komünist Partisi yöneticilerinin tamamı soruşturmaya uğramıştır. Stalin totalitarizmi olarak adlandırılan ve Goloşekin tarafından yürütülen bu süreç, Kazakistan'a 4 milyonun üzerinde Rus'un sürgün edilmesi sonucunda Kazak Türklerinin kendi vatanlarında azınlık hale gelmesine yol açmıştır. 1959 yılına gelindiğinde, 1910 yılında 6 milyon olan Kazak

17 Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 252.

18 Abdülvahap Kara, "Kazakistan'da Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri", Mimar Sinan Üniversitesi SBE, İstanbul 1997, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 13.

19 Karaağaçlı, *a.g.e.*, s. 583.

Türklerinin nüfusu 3 milyonun altına düşmüştür.²⁰ Kazak Türklerinin yaşadığı bu sosyal olaylar, yüz binlerce Kazak Türkünün anavatanlarını terk ederek Aldağ'dan Pamir'e ve İran'dan Çin'e kadar göç etmelerine yol açmış,²¹ yaşadıkları trajedi daha da derinleşmiştir.

Kazak aydınlarının %80'inin öldürüldüğü, kalanların sürgüne gönderildiği, sıradan vatandaşların kamplarda çalıştırıldığı bu süreç, Sovyetler Birliği sınırlarında yaşayan diğer Türk devletlerinde de benzer şekilde yaşanmıştır. Bu aşamada Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yaşayan Türklerin arasında gelişen milliyetçi hareketlerin ilerici hareket olarak değerlendirilmesi de son derece tutarlı bir boyut kazanmaktadır.

Orta Asya Türklüğünde gelişebilecek milliyetçi hareketleri engellemek isteyen Ruslar, dil alanında da ciddi baskılar yapmıştır. Kazak Türkçesi ile diğer coğrafyalarda konuşulan Türkçe'nin farklı lehçelerinin adeta ayrı bir dil olarak algılanması yönünde çalışmalar yapılmış, Türkiye Türkçesi'nde geçen kelimelerin kullanılması yasaklanmış ve Rusça kelimelerin yaygınlaştırılması girişimlerinde bulunulmuştur. Buna rağmen, Orta Asya Türkleri milli benliğinin en önemli parçası olan dillerini korumak için büyük çaba harcamışlardır. Çarlık Rusyası döneminde Türk diline yönelik yapılan müdahaleler SSCB döneminde de alfabe üzerinden devam etmiştir. Tüm Türk dünyasında Arap alfabesi kullanılırken Orta Asya Türklerinin arasında Kiril alfabesinin kullanılması sağlanmıştır.²² Yine bu dönemde, Türk destanları ve Türklere ait arkeolojik eserler tahrip edilerek Türk kültürü yok edilmek istenmiştir.²³ Türk kültürünün unutturulması amacıyla şehirlere de Rusça isimler verilmiştir.²⁴ Örneğin Akmola²⁵ şehrinin adı Tselinograd şeklinde değiştirilmiştir.

20 Demir, *a.g.e.*, s. 138.

21 Nursultan Nazarbayev, *Tarihin Akışında*, Om Yayınevi, Ankara 2012, s. 113-114.

22 Saray, *a.g.e.*, s. 107.

23 Çağrı Kürşat Yüce, *Türk Dünyası: Temel Meseleler ve Çözüm Önerileri*, TUTİBAY Yayınları, Ankara 2001, s. 27.

24 Baymirza Hayit, *Sovyetlerde Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 109.

25 Azamat Sarsembayev, "Imagined communities: Kazak nationalism and Kazakification in the 1990s", *Central Asian Survey*, 1999, Cilt 3, Sayı 18, s. 335.

Stalin döneminde zirve noktasını gören Kazakların Sovyetleştirilmesi faaliyetleri, Kruşçev döneminde de devam etmiş ve Kazakların hayvancılık yaptığı alanlar tarıma açılarak Kazakistan'a 2 milyon Slav göç ettirilmiştir. Kazakistan demografik yapısında Kazak Türklerinin sıradan bir etnisite boyutuna indirildiği bu baskı süreci, Brejnev döneminde kısmen de olsa hafiflemiş ve Politbüro tarihinde ilk kez bir Kazak, Kazakistan Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliği'ne atanmıştır.²⁶ Ancak 1985 yılında SSCB'yi yönetmeye başlayan Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka politikaları Kazakistan'da yeni tepkilerin oluşmasına yol açmıştır. Zira Gorbaçov'un politikaları milliyetçiliğin gelişmesini hızlandırmıştır.

Kazak Türklerinde gelişen milliyetçiliğin en önemli nedeni, Sovyetler Birliği'nin sosyalist kültür yaratma girişiminin şekilci bir retorikten ibaret olduğunun anlaşılmasıdır çünkü Kazak Türkleri SSCB'deki uzmanlaşma sisteminin kendilerini fakirleştirerek sömüren bir düzen olduğu yaşayarak öğrendiler.

Sovyetler Birliği'nin tarım politikaları kapsamında elindeki hayvanları alınan Kazak Türkleri, pamuk ve buğday üreten bir topluma dönüşmüştür. SSCB'nin kendine yeterliliğinin sağlanmasında ürettiği tarım ürünleriyle büyük bir rol oynamalarına rağmen; hayvancılığın zayıflatılmasından dolayı kendi et ihtiyaçlarını karşılayamaz bir noktaya gelmişlerdir.²⁷ Enerji politikaları üzerinden bakıldığında da zengin petrol ve doğalgaz kaynakları bulunan bu coğrafyada yaşayan Kazak toplumunun petrol ihracatçısı bir toplum konumuna ulaşmasına izin verilmediği görülmüştür. Yine SSCB'deki bakır rezervlerinin %50'si ve çinkonun %70'i Kazakistan'da bulunuyorken, Kazakistan sınırları içerisinde hammaddenin işlenmesine yönelik herhangi bir endüstri geliştirilememiştir.²⁸ Endüstri sektörünün gelişmemesi enerji boyutunun dışında tarımsal sektörde de görülmüş ve buğday üretiminde dünyanın sayılı ülkelerinden birisi olan Kazakistan, unda Rusya'ya muhtaç bırakılmıştır. Tüm bunların sonucunda Kazak Türkleri sömürüldüklerini fark etmişlerdir.

26 Michael G. Stefany, "Kazakhization, Kunaev and Kazakhstan: A Bridge to Indipendence", *OAKA*, Cilt 8, Sayı 16, 2003, s. 53.

27 Abdulvahap Kara-Okan Yeşilot, *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İTO Yayınları, İstanbul 2011, s. 115.

28 Anar Somuncuoğlu, "Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Türkiye ve Türk Alışının Geçirdiği Değişim", *OAKA*, Cilt 2, Sayı 3, 2007, s.30-31; Kara, Yeşilot; a.g.e. s. 113.

1978 yılına gelindiğinde Rusların Kazakistan topraklarına göç etmeye devam etmesine itiraz eden Kazaklar, bu göçler yüzünden eğitim olanaklarının kısıtlandığını düşünerek Almatı’da bir yürüyüş düzenlemişler ve Kazakistan’daki üniversitelerin kontenjanlarında Kazak Türkleri için olan sayının artırılmasını talep etmişlerdir.²⁹ Yine Kazak gençleri Sovyetlerin Afganistan’ı işgalinde Kazakların cepheye sürülmesine tepki göstermiş ve 1979 ile 1981 yıllarında ayaklanmışlardır. Kazakların Sovyetleştirme politikaları karşısında, kendi geleceğini tayin etmek talebiyle geliştirdiği milliyetçi tepkilerin zirve noktasını ise 1986 yılında Almatı’da “Kazakistan Kazaklarıdır.” ve “Kazakistan Birleşmiş Milletlerde temsil edilsin.” gibi sloganlarla gerçekleşen³⁰ ve “Jeltoksan” şeklinde anılan ayaklanma oluşturur. 1986 yılında Gorbaçov, 1964 yılından beri Kazakistan’ı yöneten Kunayev’i görevden almış ve yerine Çuvaş asıllı bir Rus olan Kolbin’i atamıştır.³¹ Bu atanmanın bir Brejnevci’nin görevden alınarak yerine bir Gorbaçovcu’nun atanması gibi³² SSCB iç siyasetindeki dengeleri içeren bir boyutu olsa da ayaklanmaya yol açan asıl neden, bir Kazak’ın görevden alınarak yerine bir Rus’un atanması olmuştur. Ayaklanma Kazak Türklerinin tarih boyunca gördüğü Ruslaştırma baskıları karşısında gelişen milliyetçi fikirlerden beslenmiştir.³³ Yani Türk kültürü, komünist ideoloji karşısında emperyal bir baskıya maruz kalsa da Türklerdeki bağımsız yaşama arzusu hiçbir zaman yok edilememiştir.³⁴ Bu makalede de 1964-1986 yılları arasında Kazakistan Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini yapan, Kunayev’in yolsuzlukla mücadele iddiasıyla³⁵ Gorbaçov tarafından görevden alınıp, yerine Kolbin’in atanmasıyla başlayan, Kazak milli bağımsızlık sürecinin mihenk taşı şeklinde değerlendirilen olaylar incelenmektedir.

29 Karaağaçlı, *a.g.e.*, s. 583.

30 Saray, *a.g.e.*, s.114-115; Mehmet Kara, Demira İbragim, “Uyanma Kavramı ve Kazaklar” *Turkish Studies*, Cilt 3, Sayı 7, s. 410.

31 Ahmed Raşid, *Orta Asya’nın Dirilişi*, (Çev. Osman Ç. Deniztekin), Cep Kitapları, İstanbul 1996, s. 50.

32 Stefany, *a.g.m.*, s. 64-65.

33 “Kazakistan İsyanı”, *Milliyet*, 01.01.1987, s. 13; Sami Kohen, “Rusya’da da oluyor.”, *Milliyet*, 20.12.1986, s. 5.

34 Laziza Nurpeiis, “Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan’da Rus Hakimiyeti ve Türkler”, Uludağ Üniversitesi SBE, Dalı, Bursa 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s. 126; Poğda, *a.g.t.*, s. 7.

35 *Milliyet*, “Kazakistan’da Temizlik”, 29.12.1986, s. 7; Mehmet Ali Birand, “Acımasız Soygun”, *Milliyet*, 14.04.1987, s. 14.

1. JELTOKSAN OLAYLARINI HAZIRLAYAN SEBEPLER

1.1. Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka Politikaları

SSCB yönetimindeki değişim ihtiyacı, 1950'li yıllarda Kruşçev döneminde anlaşılmıştır. Dolayısıyla reform düşüncesi Gorbaçov'dan çok daha önce oluşmuştur; ancak Gorbaçov'un politikaları, daha önce yapılan reformlardan farklı olarak SSCB'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştır. 1985 yılının mart ayında Komünist Parti Genel Sekreteri olan Gorbaçov, Glasnost ve Perestroyka politikalarını yürürlüğe koymuştur. Glasnost, Rusça bir kelime olup açıklık anlamına gelmektedir. Perestroyka ise yeniden yapılanma anlamına gelen geniş kapsamlı bir ifadedir. Gorbaçov, Perestroyka politikasından anlaşılması gerekeni şöyle ifade etmiştir: *“Perestroyka kapsamı geniş olan bir kelimedir. Devrim demektir. Perestroyka politikamız toplumsal ilişkilerde, bütün Sovyet sisteminde, insanların beyinlerinde ve yüreklerinde, günümüzün psikolojisinde ve çağımızın algılayış biçiminde bir devrim niteliği taşımaktadır.”*³⁶ Gorbaçov'un bu politikaları devrim olarak nitelendirilmesi, devlet yapısı içerisinde köklü değişikliklerin gerçekleşeceğini göstermiştir.

Gorbaçov'un planladığı reformlar; halklara daha fazla özgürlük ve daha fazla insan hakları vermek, uluslararası arenada silahlanma yarışını sonlandırmak, basındaki baskıyı kaldırmak, siyasi mahkumları serbest bırakmak, ekonomik liberalizasyonu sağlamak ve alkolizmle mücadele etmek gibi konuları içeriyordu. Batı standartlarında bir devlet yaratmayı amaçlayan Gorbaçov,³⁷ bu reformları yapabilmek için kuvvetli bir başkanlık sistemi yaratılması gerektiğine vurgu yaparak şu değişiklikleri önermiştir:

36 Mihail Gorbaçov, *Glasnost Asıl Neyi İstiyorum?*, (Çev. Tuba Tarcan Çandar, Hasan Cemal), Dönemli Yayıncılık, 6. baskı, İstanbul 1988, s. 130.

37 Hough makalesinde Gorbaçov'un batıya yönelme stratejisini dönemin diğer liderleriyle de kıyaslayarak anlatmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Jerry F. Hough, “Gorbachev's Politics”, *Foreign Affairs*, Winter 1989-1990, Volume 5, Issue 68, s. 27-33.

1. Stalin diktası ve kültürünün ortadan kaldırılması³⁸
2. Devlet eliyle uygulanan terörün sonlandırılması
3. Komünist Parti'nin tekeline son verilerek, demokrasiye geçişin sağlanması
4. Devlet işlerindeki kapalı ve tek partili yönetimin sonlandırılması

Batılıların liberalleşme ve demokratikleşme söylemleri nedeniyle desteklediği Gorbaçov reformları,³⁹ uygulamada, özellikle Orta Asya halklarında büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır;⁴⁰ çünkü Gorbaçov politikaları, Orta Asya'da söylemdeki durumdan çok farklı bir şekilde uygulanmış ve SSCB yönetimi, Orta Asya cumhuriyetlerine koloni muamelesi yapmaya devam etmiştir. Bu durumu değerlendiren Ergun Göze, SSCB'de her ne kadar liberalleşme söylemi olsa da yaşananların söylemlerin tersi bir durumu gösterdiğini vurgulamıştır.⁴¹

Gorbaçov'un yapmak istediği reformları yürütebilmek adına, Andropov döneminde başlayan devlet kadrolarının yenilenmesi işlemini hızlandırması, bir Gorbaçovlaşma sürecini başlatmıştır.⁴² Bu süreç Brejnevcî kadroların tasfiye edilmesi şeklinde uygulanmıştır. 1986 yılının Aralık ayında Brejnev döneminden beri Kazakistan Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini yürüten Kunayev'in görevden uzaklaştırılarak yerine Kolbin'in tayin edilmesi, on yedi üyeli Politbüro yönetiminin Ukrayna sekreteri dışında, on altı Rus yöneticiden oluştuğu bir durumu yaratmıştır.⁴³ Yani Gorbaçov döneminde glasnost ve perestroyka söylemleriyle yürütülen demokrasiye geçiş süreci, aslında yönetimde Ruslaştırma uygulamasına dönüşmüştür. Liberalleşme ve demokratikleşme söylemlerinin kullanıldığı bir dönemde

38 Zbigniew Brzezinski'ye göre, Gorbaçov'un siyasi reform yaparken Lenin'i eleştirmesi zor, Stalin'i hedef tahtasına oturtmasıysa çok kolaydı. Oysa reformlarının hedefinde yalnız Stalin dönemi değil, Lenin dönemini de içeren tüm Sovyetler Birliği sistemi vardı. Detaylı bilgi için bkz. Zbigniew Brzezinski, *Büyük Çöküş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994, s. 12.

39 Joseph Gibbs, *Gorbachev's Glasnost: The Soviet Media in First Phase of Perestroika*, Texas A&M University Press, Texas 1999, s. 14.

40 Raşid, a.g.e., s. 49.

41 Ergun Göze, "Demir Perde Deliniyor mu?", *Tercüman*, 21.12.1986, s. 5.

42 Natig Abdullayev-Fikret Elma, "Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi", *Journal of Qafqaz University*, Sayı 26, 2009, s. 74.

43 Abdullayev-Elma, a.g.m., s. 75.

yönetmel kademelerde görülen Ruslaştırma faaliyetleri büyük tepki çekmiştir. Ernest Gellner'e göre, Gorbaçov'un politikaları, Sovyet halklarının tepkisini çekmiş ve herkesin "Kral çıplak"⁴⁴ diyebilmesini sağlamıştır. Bundan dolayı Sovyet toplumlarında milliyetçi fikirler, ulusal hareketler ortaya çıkmıştır.⁴⁵

Kunayev'in yerine Kolbin'in atanması, Ruslaştırma faaliyetine karşı gelişen tepkinin somutlaşmasına yol açmış ve SSCB'nin dağılması sürecini hızlandıran Jeltoksan ayaklanması gerçekleşmiştir. Jeltoksan olayları, yalnızca Kazak Türklerinin milliyetçi fikirlerini geliştirmemiş tüm Orta Asya coğrafyasında milli temelli gelişen ayaklanmalara da başlangıç oluşturmuştur.

Kolbin'in atanmasına tepki olarak sokağa çıkan Kazak Türkleri, niçin yerli bir idarecinin atanmadığı sorusunun cevabını öğrenmek istemişlerdir. Yıllarca parti kararlarını tartışmak yasak olduğu için gördükleri baskılara sessiz kalan Kazak Türkleri, Glasnost ve Perestroyka söylemlerinde işlenen halkın yönetime katılımı anlayışıyla düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Sovyetler Birliği'nde uygulanan Gorbaçov politikaları, bu gösterilere katılanların herhangi bir cezai işleme uğramayacağı düşüncesini yaratmıştı.⁴⁶ Yani Perestroyka politikası hakkında basında yer alanlara inanan gençler, fikirlerini dile getirmeleri halinde, dikkate alınacaklarını düşünmüşlerdir.⁴⁷ Bu nedenle gençler gösteriler sırasında, "Perestroyka uygulanıyor, demokrasi nerede?" yazılı pankartlar taşımıştır. Aslında gösteriler Glasnost ve Perestroyka politikalarının doğal bir sonucu olarak kabul edilebilir,⁴⁸ çünkü geçmişte merkezden atanan yöneticilere herhangi bir ciddi itiraz yükselmemişken Glasnost ve Perestroyka politikaları sonucunda halk kendi fikirlerini cesaretle ifade etmiştir. Diğer taraftan bu olaylar Gorbaçov'un halkların yönetime katılması söyleminin bir retorikten ibaret olduğunu göstermiştir. SSCB merkez yönetiminin hareketleriyle Glas-

44 Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, İletişim Yayınları, (Çev. Simten Coşar, Saktuk Özer-türk), İstanbul 1998, s. 222.

45 Gellner, *a.g.e.*, s. 226; Ayşe Kaya, "SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği", *Alternatif Politika* Cilt 4, Sayı 3, Kasım 2012, s. 365.

46 Kara, *a.g.t.*, s. 31.

47 Kara, *a.g.t.*, s. 81.

48 Emil Şadihanov, "Sovyetler Birliği'nin Dağılıma Sürecinde Etkili Olan Bölge Sorunları ve Milliyetçilik Hareketleri", <http://journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/viewFile/1023006044/1023005568>, 05.06.2015, s. 6.

nost ve Perestroyka politikalarının beyan ettiği prensipler arasındaki çelişkiler⁴⁹ ortaya çıkmış ve merkez ayaklanmayı şiddet kullanarak bastırmıştır.⁵⁰

1.2. Kolbin'in Atanması

Görevi boyunca Kazakistan'ın tamamen Rus himayesine girmesine karşı çıkan⁵¹ ve bu nedenle Kazaklar tarafından bir milli kahraman olarak görülen,⁵² Kunayev'in yolsuzlukla mücadele iddiasıyla⁵³ görevden alınarak yerine Kolbin'in atanması, 17 Aralık 1986 tarihinde, Kazak gençlerinin Brejnev meydanına çıkararak protestolar düzenlemelerine sebep olmuştur; çünkü Kazak gençleri, Kunayev'in görevden alınmasının asıl nedeninin 1978 yılında Almatı'da gerçekleşen öğrenci olayları ve 1979 yılında Tsyvgrat şehrinde yaşanan ayaklanma sırasında Sovyet rejiminden değil, Kazak halkından yana tavır almış olmasından kaynaklandığını düşünmüşlerdir.⁵⁴ Ayaklanmalar sırasında Kazak Türkleri, Afganistan'a asker olarak gönderilmeye karşı çıkmış⁵⁵ ve Kunayev, ayaklanmayı bastırmak için herhangi bir şiddet yöntemini uygulamamıştır. Fahir Armaoğlu da Jeltoksan isyanının olduğu günlerde Tercüman gazetesinde, Kunayev'in sosyalist rejimin uygulayıcısı olan bir yönetici olmaktan çok Kazak kültürünü yaşatan bir isim olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶

Brejnev döneminden beri bir Kazak tarafından yönetilen Kazakistan'a Kolbin'in atanması gerçekten de büyük bir şaşkınlık yaratmıştır; çünkü Moskova'nın Kazakistan dışından birini bu göreve atması beklenmiyordu. Kazaklar, yine bir Kazak yöneticinin atanmasına yönelik bir beklenti içerisindeydiler.⁵⁷ Bu beklenti, halkların yöneti-

49 Enes Cansever, "Kazakistan'da Bağımsızlık Günü", Zaman Gazetesi, 17.12.1999, <http://arsiv.zaman.com.tr/1999/12/17/dunya/4.html>, 04.06.2015

50 Şadıhanov, *a.g.m.*, s. 6.

51 Saray, *a.g.e.*, s. 104.

52 Karaağaçlı, *a.g.e.*, s. 584.

53 Milliyet gazetesinde çıkan haberde her türlü rüşvet ve yolsuzluğun araştırılması amacıyla Kolbin'in görevlendirildiği belirtilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Milliyet, "Kazakistan'da Temizlik", 29.12.1986, s. 7.

54 Karaağaçlı, *a.g.e.*, s. 584.

55 Zhanna Umarova, "Orta Asya'da Siyasi, Ekonomik ve Bölgesel Güç Olarak Kazakistan", İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2010, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 51.

56 Fahir Armaoğlu, "Kazakistan Ayaklanması" *Tercüman*, 20.12.1986

57 Kara, *a.g.t.*, s. 49.

me katılımı politikasıyla da uyumlu görünmekteydi. Bundan dolayı bir Rus'un Kazakistan yönetimine atanması,⁵⁸ büyük şaşkınlık yaratmıştır. Bu durum 16 milyonluk nüfusa sahip olan Kazakistan'da yönetici niteliğe sahip birisinin olmadığı düşüncesi yaratılarak Kazakların küçümsenmesi ve Kazakistan'ın bir Rus'un eline teslim edilmesi⁵⁹ anlamını taşımaktaydı. Dolayısıyla Kazakistan'la herhangi bir bağı bulunmayan Kolbin'in tayini, Kazak Türklerinin onurlarının çiğnendiğini hissetmelerine yol açmış ve Kazak Türkleri, öğrencilerin öncülüğünde, “*Kazakistan Kazaklarıdır.*” sloganıyla Sovyet rejimine karşı, protestolar düzenlemiş ve SSCB merkezi idaresinin kararından dönmeye yönelik taleplerde bulunmuşlardır.⁶⁰ Kolbin'in atanmasını protesto etmek amacıyla düzenlenen olaylar yalnızca Almatı'da meydana gelmemiş; Cezkangan, Arkalık, Sarıözek, Pavlador, Talgar ve Çimkent gibi şehirlerde de yürüyüşler düzenlenmiştir.⁶¹ SSCB'de ilk kez bu kadar kapsamlı protestolar düzenlenmiş ve protestolarda milli kimliğe dayalı söylemler öne çıkmıştır.⁶²

1.3. Diğer Sebepler

İsyanı ortaya çıkaran neden; Gorbaçov'un Kolbin'i Kazakistan'a atması gibi gözükse de bu atama, yıllarca biriken öfkenin patlamasına neden olan son damladır; zira isyanın altında pek çok neden yatmaktadır. SSCB döneminde Kazak okullarının kapatılması, Rusça'nın zorunlu dil olması, Kazakistan'ın nükleer denemelerin yapıldığı bir laboratuvar haline getirilmesi,⁶³ Kazakların uygulanan politikalar sonucunda nüfus içerisindeki bir azınlık boyutuna indirgenmesi,⁶⁴ ve Kazakistan'ın statüsünün

58 Kazakistan yönetimine bir Rus idarecinin atanması konusunda, birçok yazar olaylara neden olan asıl tepkinin atanan yöneticinin Rus olmasına değil, Kazakistan'ı tanımayan bir idareci olmasına karşı geliştiği noktasında durmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Kürşad Karaağaçgil, “Kazakistan'ın Bağımsızlığının Ayak Sesleri: Almatı Olayları 1986”, *History Studies*, Cilt 6, Sayı 1, Ocak 2014, s.102-103; Kara, *a.g.t.*, s. 50.

59 Saray, *a.g.e.*, s. 114.

60 Füsün Kara, “Alma Ata'da 1986 Olayları: Jeltoksan”, *Turkish Studies*, Cilt 4, Sayı 7, 2012, s. 421.

61 Lazzat Auyessova, “Kazakistan'da Sovyet Siyaseti”, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2010, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s. 171.

62 “SSCB'de Gösteri: Kazakistan'da Huzursuzluk”, *Milliyet*, 28.12.1986, s. 16.

63 “Sovyetler Birliğinde İlk Gösteri”, *Milliyet*, 19.12.1986, s. 7.

64 Sami Kohen, “Rusya'da da oluyor”, *Milliyet*, 20.12.1986, s. 5.

otonom cumhuriyet seviyesine indirilmesi⁶⁵ bu nedenlerden bazılarıdır. Mehmet Saray, Jeltoksan'ı ortaya çıkaran asıl nedenin Ruslaştırma faaliyetleri çerçevesinde Kazak kültürüne, diline ve dinine yapılan saldırılar olduğunu söylemiştir.⁶⁶

Kazak gençlerinin sokağa çıkmasında milli hassasiyetlerin yanı sıra, ekonomik ve sosyal nedenlerin de etkisinin olduğu söylenebilir. Ekonomik nedenlere bakıldığında, Kazakistan'da elde edilen gelirin sosyalist ekonomik modelden dolayı, merkeze gönderilmesinin Kazakistan halkının milli gelirin çok az bir kısmından faydalanmasına sebep olduğu görülmüştür.⁶⁷ Ağır koşullarda çalışan ve ürettiğini karşılığını alamayan Kazaklar ciddi anlamda geçim sıkıntısı yaşamışlardır. SSCB'deki merkezi ekonomik planlamaların bölgesel ihtiyaçları yeterince karşılayamamasından kaynaklanan sorunların Sovyet ekonomisindeki durgunluk nedeniyle 1980 sonrasında daha da belirginleşmesi ve bu durgunluğu aşabilmek için uygulanan Perestroyka politikası,⁶⁸ milliyetçi hareketleri geliştirmiştir. Ekonomik bağımsızlık talepleriyle başlayan süreç; milli kimliğe dayalı önceliklerin gelişmesiyle bağımsız devlet talebi noktasına ulaşmıştır.⁶⁹ Bir başka deyişle, SSCB'deki merkezi ekonomiye bağlılık milliyetçiliğinin gelişiminde önemli yer tutmuş ve ekonomik nedenlerle milli kimliğe dayalı nedenler birlikte gelişme göstermiştir.

Kazak gençlerini rahatsız eden nedenlerden birisi de SSCB'deki geri teknoloji ürünlerin kullanımının çevrede yarattığı ekolojik hasardır. Kazakistan'daki toplumsal hareketlenmenin çevre hassasiyeti temelinde sivil toplum örgütlerinde kurumsallaşmasının en büyük nedeni, SSCB'deki başlıca çevre felaketlerinin Kazakistan'da yaşanmış olmasıdır.⁷⁰ Bu dönemde Aral ve Balkaş gölleri kurumuş ciddi bir çevre tahribatı gözlemlenmiştir. Kazakistan'da su kaynaklarında kurumalar, otlaklarda azalmalar ve toprak yapısında da bozulmalar meydana

65 Kafkasyalı, *a.g.m.*, s. 186.

66 Saray, *a.g.e.*, s. 112-113.

67 Kara, *a.g.t.*, s. 52.

68 Utku Yapıcı, "Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri", Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2009, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) s. 101.

69 Yapıcı, *a.g.t.*, s. 102.

70 Somuncuoğlu, *a.g.t.*, s. 115.

gelmiştir.⁷¹ Aral gölünü besleyen su kaynaklarının hesapsız kullanılması ve pamuk ve pirinç ekiminde ölçsüz davranılması, Aral gölünün 27.000 kilometre karelik alanının kurumasına yol açmıştır.

Ekolojik hasarın en ağır bilançosu, Semey'deki nükleer denemelerin oluşturduğu radyasyondur.⁷² Kazakistan Onkoloji ve Radyoloji Enstitüsü başkanı Prof. Dr. Başmukanov'un çalışmalarına göre, Semey'de 1969-70 yıllarında 68,6 olan ortalama yaşam süresi, 1980'li yıllarda 58,8'e düşmüştür. Buna ek olarak engelli birey sayısında da ciddi bir artış gözlemlenmiştir.⁷³ İşte bu ekolojik sorunlar Kazak milliyetçiliğini SSCB karşıtlığına yöneltmiştir; zira Jeltoksan olayları sonrasında gelişen Anti Nükleer Hareket⁷⁴de Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşmasında etkisi olan en önemli oluşumlardan birisidir. Kazakistan'da milli kaygıları taşıyan kitlelerin ekolojik hareketler aracılığıyla politize olmasının bir nedeni de Sovyet rejiminin baskıcı uygulamaları olmuştur. Milli kaygılar, diğer alanlardaki baskılardan dolayı ekolojik örgütler aracılığıyla dillendirilmiştir.⁷⁵

2. JELTOKSAN OLAYLARININ GELİŞİMİ

Gorbaçov'a göre, SSCB'deki yolsuzlukların ve yoksulluğun ana nedeni Brejnev döneminden kalma eski komünistlerdi.⁷⁶ Kunayev de o eski komünistlerden bir tanesiydi.⁷⁷ Gorbaçov'un bu düşünceden hare-

71 Elina Karakulova, "Environmental NGOs Kazakhstan Wield Increasing Influence Over Policy in Kazakhstan", www.eurasianet.org/departments/environment/articles/eav072503.shtml, 04.06.2015

72 Kara, *a.g.t.*, s. 54-55.

73 Auyessova, *a.g.t.*, s. 168-169.

74 Nevada-Semey isimli Anti Nükleer Hareketi derneği, 1989 yılında kurulmuştur. Çevre sorunlarının vurgulanması ve nükleer denemelerin yasaklanması amacını taşıyan bu hareketin kurucu başkanlığını ünlü Kazak şair Olcas Suleymanov yürütmüş, Kazakistan'daki ekolojik sorunların uluslararası toplumun gündemine gelmesini sağlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Çağlayandereli, "Sivil Toplum Küresel Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Bir Araç Öneriyor! Örnek Olay: Nevada-Semipalantinsk Anti-Nükleer Hareketi", http://www.ask-aleumettanu.kz/upload/iblock/fe5/sbornik-materialov-5_go-kongressa-sotsiologov-tyurkoyazychnykh-stran.pdf#page=287, 01.06.2015

75 Assel Lakheyeva, "1990 Sonrası Rusya ve Kazakistan İlişkilerinin Dış Politika ve Güvenlik Boyutu", Ege Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s. 16.

76 Lakheyeva, *a.g.t.*, s. 14.

77 Stefany, *a.g.m.*, s. 63.

ketle Kunayev'in yerine Kolbin'i ataması,⁷⁸ Kazakistan'da büyük bir milliyetçi tepkinin⁷⁹ gelişmesine yol açmıştır.

Çoğunluğu Kazak Devlet Üniversitesi öğrencisi olan gençler,⁸⁰ 16 Aralık'ta öğle saatlerinde Sovyet radyosundan duydukları karara karşı, 17 Aralık sabahı, Brejnev Meydanı'nda toplanarak atama kararını protesto etmeye başlamışlardır. Sabah saatlerinde ellerindeki pankartlarla Sovyet rejiminin kararlarını protesto etmek için toplanan 200 kadar genç; “Kazakistan BM’de temsil edilsin!”, “Kazakistan Kazaklarındır!”, “Kunayev Nerede?”, “Her Halka Kendi Lideri!”, ve “Kolbin Rusya’ya Dön!” gibi sloganlar eşliğinde⁸¹ taleplerini dillendirdikleri barışçıl bir protesto gösterisi düzenlemişlerdir. Gösterinin barışçıl bir nitelikte olması Kazak Türklerinin milli taleplerini dile getirirken ne kadar olgun davrandıklarını göstermektedir. 17 Aralık gününün sabah saatlerinde 200 kadar gençle başlayan gösteriye katılım, öğle saatlerinde 5000’i bulmuş ve günün ilerleyen saatlerinde 300.000 Kazak Türkü, meydandaki protestolara katılmıştır.⁸² Kazak Türklerinin büyük kitleler halinde Brejnev meydanına çıkması, gösterilerin diğer şehirlere de sıçramasına yol açmıştır. Kazak gençlerinin bu protestoları Kazakistan dışındaki Sovyet Cumhuriyetlerinde de büyük bir sinerji yaratmıştır. Bundan dolayı Kırgız ve Özbek gençleri, Almatı’ya gelerek gösterilere katılmak istemiş fakat buna izin verilmemiştir. Jel-toksan olayları Kafkasya’da da ses getirmiş, Tiflis ve Bakü’de Kazak gençlerine destek olmak isteyen insanlar protestolar düzenlemiştir.⁸³

17 Aralık gününün akşam saatlerinde yüz binlerce Kazak Türkünün katıldığı protestoları anlamaya çalışmayan ve talepleri dinlemek istemeyen SSCB yönetimi, sıkıyönetim ilan ederek⁸⁴ kitlelerin dağı-

78 Fahir Armaoğlu’na göre, Kolbin’in atanmasında Kunayev’in Brejnev’e yakın bir isim olmasının etkisi olduğu kadar, Kazak milliyetçiliğini temsil etmesinin de büyük etkisi olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul 2009, s. 1118.

79 Hooman Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*, ABD-CLİO, e-Book, England 2009, s. 124.

80 Necati İyikan-Aşlı Akyol, *Orta Asya-Güney Kafkasya: Siyasi Gelişmeler*, Hiperlink Yayınları, e-Kitap, İstanbul 2011, s. 452.

81 Kafkasyalı, *a.g.m.*, s. 187.

82 Sally N. Cummings-Raymond Hinnebusch, *Sovereignty After Empire Comparing the Middle East And Central Asia*, Eddinburgh University Press Ltd., e-Book, 2011, s. 190.

83 Auyessova, *a.g.t.*, s. 170.

84 Raşid, *a.g.e.*, s. 49.

tılması için şiddet kullanılması konusunda karar vermiştir. Bu amaçla Afganistan'ın işgalini yöneten General Karpov görevlendirilmiş,⁸⁵ Moskova'dan 15 uçak dolusu Sovyet yetkilisi inceleme için Almatı'ya gönderilmiş⁸⁶ ve Almatı şehri 70.000 Sovyet askeriyle kuşatılmıştır.⁸⁷ Buna ek olarak Sovyet devleti tüm Kazakları milliyetçi ilan etmiş, böylece sivil Rusların da milis güç rolü üstlenerek müdahalelerde rol almasını sağlamıştır.⁸⁸ Sovyet rejimi, tüm Kazakları milliyetçi ilan ederek ortaya çıkan ayaklanmanın iki etnik grubun çatışması şeklinde algılanmasına da ortam hazırlamıştır. Bu algılama çerçevesinde yaşanan olayların demokratik-milliyetçi yönü gizlenmek istenmiş ve olaylar, ırkçılığa varan şiddet eylemleri şeklinde yansıtılmaya çalışılmıştır.

İki gün süren müdahalelerde göstericilere karşı orantısız bir şiddet kullanılmış ve göstericiler kendilerini korumak amacıyla güvenlik güçleriyle çatışmaya girmek durumunda kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin herhangi bir güvenlik görevlisi ölmemişken yüzlerce Kazak vatandaşı öldürülmüştür.⁸⁹ Jeltoksan olaylarından sonra yapılan resmi açıklamalarda 2 ölü ve 200 civarında yaralının bulunduğu bildirilmişse de⁹⁰ tarihi belgeler, resmi açıklamalardan çok daha farklı bir durumu yansıtmaktadır. Belgelere göre, ayaklanmanın bastırılması sırasında 150 kişi ölmüş, 1700 kişi yaralanmış ve 8500 kişi gözaltına alınmıştır.⁹¹ Gözaltına alınanların %99'u mahkemeye sevk edilmiş ve bunların %80'i sosyalist rejim içerisinde milliyetçilik yapmakla suçlanmıştır. Mahkeme çok da adil bir şekilde işlemeyen yargılama süreci neticesinde Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Ceza Kanununun 60. ve 65.maddelerine dayanarak 99 kişiyi idam etmiş ve 83 kişiyi 15 yıla kadar hapis cezasına çarptırmıştır.⁹² Ayrıca olaylara katılan 266 öğrenci, öğrenim gördüğü üniversiteden atılarak bu gençlerin öğrenim hakkı ellerinden alınmıştır.⁹³

85 Zeyneş İsmail, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 113.

86 Saray, a.g.e., s. 115.

87 Kafkasyalı, a.g.m., s. 186; Feyzullah Budak, *Kazakistan'ın Dünü Bugünü Yarını*, Ocak Yayınları, Ankara 1999, s. 226.

88 Kara, a.g.t., s. 148.

89 Peimani, a.g.e., s. 124-125; Karaağaçlı, a.g.e., s. 584

90 Kara, a.g.t., s. 73

91 Saray, a.g.e., s.113

92 Auyessoova, a.g.t., s. 169-170.

93 Abdulvahap Kara, *Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları*, Ufuk Ötesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 208-209.

3. JELTOKSAN OLAYLARININ YARATTIĞI SONUÇLAR

3.1. Jeltoksan Olaylarının Sovyet Coğrafyasındaki Milliyetçiliklerin Gelişimine Etkisi

SSCB’de halk kitlelerinin geniş katılımlı bir biçimde sokak meydanlarına dökülerek totaliter dikta rejimine karşı,⁹⁴ milli kimliğine ilişkin taleplerini dillendirdiği miting ve gösteriler ilk kez 1986 yılında Kazakistan’da düzenlenmiştir. Kunayev’in yerine, Kolbin’in atanması kararını protesto eden Kazak gençleri, büyük bir cesaretle, SSCB Komünist Partisi Merkez Yönetimi’nin aldığı kararlara itiraz edebileceğini tüm dünyaya göstermişlerdir; ancak Kazak Türklerinin hak arama mücadelesi, Sovyet rejiminin sahip olduğu propaganda olanaklarını kullanmasıyla arkaya itilmiş ve olaylar dünyaya çarpıtılarak yansıtılmıştır.⁹⁵ Örneğin olayların ardından Kazakistan’da bulunan İngiliz “*Guardian*” gazetesinin muhabiri; olaylarda Sovyetler Birliği yönetiminin uyguladığı şiddeti ve yakalananların cezalandırılması amacıyla kurulan toplama kamplarını ifade ederken, SSCB yönetiminin çarpıtmalarından etkilenerek kamplara gönderilenlerin olaylar sırasında sarhoş yakalanan ve yolsuzluklardan nemalanan kişiler olduğunu yazmıştır.⁹⁶ Oysa olaylar, Fransız “*L’Express*” dergisinde “*Kazaklar Kremlin’e Karşı*” başlığını taşıyan haberde çok doğru bir biçimde aktarılmıştır. Haberde Almatı’da Aralık ayında gerçekleşen olayların, milliyetçi ve Müslüman olan Kazak Türklerinin Gorbaçov’un Ruslaştırma politikalarına karşı oluşan tepkisi neticesinde geliştiği ifade edilmiştir.⁹⁷ Yine bu dönemde “Kazakistan’ın Doğrusu” isimli gazetede yazan Kekilbayev,⁹⁸ Jeltoksan olaylarını Ruslaştırma baskıları karşısında gelişen ve anti-kolonyal nitelik taşıyan ulusal kurtuluş hareketi olarak tanımlamıştır;⁹⁹ zira Kazakistan’da uygulanan Ruslaş-

94 İyikan-Akyol, *a.g.e.*, s. 453.

95 Kara, *a.g.t.*, s. 157-158.

96 “Kamplar Hapishane Oluyor”, *Milliyet*, 31.12.1986, s. 5.

97 “Kazakistan İsyanı”, *Milliyet*, 01.01.1987, s. 13.

98 6 Aralık 1939 yılında doğan yazar-şair Kekilbayev, modern Kazak edebiyatının en önemli isimlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Kekilbayev hakkında detaylı bilgi için bkz. Demira İbragim, “Modern Kazak Edebiyatının Temsilcisi Abil Kakilbayev’in Hayatı ve Eserleri Üzerine” *Turkish Studies*, Cilt 5, Sayı 2, Sonbahar 2010, s. 1121-1143.

99 İyikan-Akyol, *a.g.e.*, s.451

tırma politikaları, olayların bağımsızlık talebini de içeren milli karakterinden dolayı, olaylar sonrasında da uygulanmaya devam etmiştir. Bu amaçla Kolbin, Kazak kadroların tasfiyesine ilişkin bir çalışmaya girişmiş, milliyetçiliği ve tüm toplumsal hareketleri sindirmeye yönelik politikalar uygulamıştır. Glasnost ve Perestroyka politikalarından dolayı, merkezde Sovyet tarihi ve ideolojisiyle ilgili ciddi sorgulamaların yapıldığı, geçmişteki hataların eleştirildiği bu dönemde,¹⁰⁰ Kazakistan'da, Sovyetleştirme politikalarına ilişkin ideolojik tezler uygulanmaya ve Orta Asya'daki özerk cumhuriyetlere koloni muamelesi yapılmaya devam edilmiştir.¹⁰¹ Olaylar sonrasında 1989 yılına kadar Kazakistan, Kolbin tarafından otoriter yöntemler kullanılarak yönetilmiş, ülkede devlet eliyle terör estirilmiştir; lakin her ne kadar Sovyet tezleri uygulanmaya devam etmişse de Sovyetler Birliği'ndeki dağılma döneminin başladığı gizlenememiş ve bu durum, bütün Sovyet halkları tarafından açıkça görülmüştür. Çünkü SSCB'nin ideolojik hedefi, halkların kardeşliği prensibinde birleşerek Sovyet yönetimini benimseyen ve Rusça konuşan bir Sovyet insanı yaratmaktır;¹⁰² ancak Kazakistan özelinde başlayan ve sınır aşan bir şekilde gelişen milliyetçiliklerin yükselişi, SSCB'nin bu hedefinin gerçeklikten kopuk olduğunu göstermiştir.

Jeltoksan olayları, özelde Kazakistan'da ve geneldeyse tüm SSCB'de reformların gelişmesine paralel olarak milliyetçiliğin canlandığını ve halkların merkezi idarenin baskısına artık boyun eğmeyeceğini açığa çıkartmıştır. Bu durum tüm Sovyet halklarının kardeşlik ve birliktelik temelinde inşa edildiğine dair sembolik bir slogan haline getirilen ideolojik efsanenin de çökmesine yol açmıştır.¹⁰³ Çünkü 1986 yılının aralık ayında Almatı'da gerçekleşen protestolar, milliyetler meselesinin sosyalist ideolojiler çerçevesinde çözümlenemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. SSCB'deki sosyalist ideolojiden dolayı topluma aktarılan sınıfsal menfaatlerin milli menfaatlerden önde geldiği savının realiteden kopuk ideolojik bir varsayım olduğu, insanların

100 Turanlı'ya göre, Gorbaçov döneminde komünist sistemin yumuşatılmasıyla, uzun yıllardır dindirilemeyen milliyetçi hareketler Sovyet sistemine darbe vurmaya başlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Rona Turanlı, "Kazakistan", e-Kitap, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 1992, s. 3.

101 Raşid, a.g.e., s. 48.

102 Olivier Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, (Çev. Mehmet Morali), Metis Yayınları, İstanbul 2010, s. 9.

103 Kara, a.g.t., s. 417.

milli kimliklerinden vazgeçemedikleri anlaşılmıştır. Olaylardan sonra, Sovyetler Birliği'nde bir milliyetler meselesinin bulunduğu öne çıkmış ve Kazak Türklerinin isyanı, tüm Orta Asya'daki milli kimlik hassasiyeti taşıyan ulusların uyanışının başlangıcı olmuştur¹⁰⁴. Sonuç olarak, Orta Asya'daki uyanış, tüm Sovyet Cumhuriyetlerinde milli duyguların şaha kalkması durumuna yol açmış ve gelişen milliyetçi hareketler, Moskova'nın otoritesini yıkmıştır.

3.2. Jeltoksan Olaylarının Kazakistan'ın Bağımsızlığını Kazanmasındaki Rolü

Jeltoksan olayları sonrasında Kazak Türklerinde milli şuur gelişmiş ve Kazak Türkleri, bağımsızlık yolunda mücadele etmeyi kutsal bir görev olarak kabul etmiştir;¹⁰⁵ ancak Kazak Türklerinin milli hassasiyetlerinin ilk kez Jeltoksan ayaklanması neticesinde oluştuğunu söylemek, Kazak tarihine saygısızlık olacaktır. Çünkü Kazak Türkleri tarih boyunca milli kimliğini, dilini, dinini ve kültürünü Ruslaştırma baskılarına karşı koruyabilmeyi başarmış ve zaman zaman Kenesarı Kasımoğlu isyanı örneğinde olduğu gibi, Ruslara karşı ayaklanmalar gerçekleştirmişlerdir.¹⁰⁶ Dolayısıyla Jeltoksan olayları, Kazak Türklerinin uzunca bir süredir gönüllerinde yaşattığı milli bağımsızlık özleminin zirve noktasına ulaşarak fiiliyata yansımaya yol açmış bir toplumsal harekettir.

Kazakistan'da Jeltoksan ayaklanmasının öneminin gün geçtikçe daha net bir şekilde anlaşıldığı ifade edilebilir. Nursultan Nazarbayev, Jeltoksan ayaklanmasının 10.yılı nedeniyle, 1996 yılında yaptığı konuşmasında, olayların tarihi anlamını ve boyutunu gün geçtikçe daha iyi anladıklarını ve içselleştirdiklerini vurgulamıştır;¹⁰⁷ çünkü 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'da 1986 olayları, Kazakistan'ın bağımsızlığı yolunda atılan ilk somut adım niteliğini taşımaktadır.

104 Saray, *a.g.e.*, s. 113.

105 İbragim, *a.g.e.*, s. 411.

106 İlgili konu hakkında, detaylı bilgi için bkz. Tamara Ölçekçi, "Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)", *Bilgi Dergisi*, Sayı 51, Güz 2009, s.123-134; Fatih Ünal, Sultan Kenesarı: *Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 247-263.

107 Kara, *a.g.t.*, s. 168.

Jeltoksan olayları sonrasında uygulanan baskıcı ve ideolojik karakter taşıyan Sovyet tezleri, Kazak Türklerinin siyasi mücadele alanını kısıtlamış ve Kazakistan'daki toplumsal hareketlenmenin çevresel/ekolojik hassasiyetler üzerinden teşkilatlanmasını sağlamıştır. Nükleer silahlanma karşıtı Nevada-Semipalatinsk hareketi, Kazakistan'da halk nezdinde büyük destek bulmakla birlikte, uluslararası kamuoyunda da Kazakistan'ın sorunlarına karşı ciddi bir duyarlılığın gelişmesine katkı koymuştur. Çevre hassasiyetiyle birlikte toplumsal hareketliliğin yaygınlaşması, siyasi amaçlı teşkilatların da kurulmasına zemin hazırlamış, yani toplumsal mücadelenin alanı genişlemiştir.

Jeltoksan olaylarına katılan ve Kazakistan'ın bağımsızlığını savunan siyasi çevreler, zaman içerisinde bağımsızlıkçı düşüncelerini kurumsallaştırmış ve Jeltoksan'ın fikirsel mirasına sahip çıkmak amacıyla Azat, Alaş ve Celtoksan gibi cemiyetleri kurmuşlardır.¹⁰⁸ Kurulan cemiyetlerin içerisinde Azat Partisi, Kazakistan'ın bağımsızlığının ilan edilmesi sürecinde belirgin olarak öne çıkmıştır. Diğer taraftan Adilet isimli dernek çıkardığı gazete aracılığıyla milli bilincin artırılmasında¹⁰⁹ ve dillendirilmesinde önemli bir sorumluluk üstlenmiştir. Kurulan dernek, parti ve cemiyetlerin tüm bu faaliyetleri, henüz bağımsızlıktan önce, 1989 yılında, Kazak Türkçesinin Rusça'nın yerine resmi dil statüsü kazanmasını sağlamıştır.¹¹⁰ Bu süreç Kazakistan'da Kolbin'in görevden alınarak Nazarbayev'in Genel Sekreterlik görevine getirildiği iktidar değişikliğinin yaşandığı döneme tekabül etmektedir.

1989 yılında Kazakistan'da gerçekleşen iktidar değişikliği sonucunda, 1986'da Kazak Türklerinin büyük protestolarına rağmen Kazakistan'ın başına atanan Kolbin'in yerine, Başbakanlık görevini yürüten Nursultan Nazarbayev getirilmiştir. Gorbaçov'un Nazarbayev'i ataması kararında, Kolbin'e karşı oluşan tepkinin devam etmesi belirleyici olmuştur.

108 Somuncuoğlu, *a.g.t.*, s. 116; İlgili oluşumlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Martha Brill Olcott, *Kazakhstan Unfulfilled Promise?*, United Book Press, e-Book, Berkeley 2010, s. 90

109 Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1118.

110 Sacit Yardımoğlu, "Sovyet Orta Asya'sında Uluslaşma ve Devletleşme Süreci", Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale 2013, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 68.

Nazarbayev'in göreve gelmesiyle, Kazak Türklerinin kendi anavatanındaki, resmi dilinin Kazakça olarak ilan edilmesi, Nazarbayev'in toplumun genelinde saygı görmesine yol açmış,¹¹¹ Nazarbayev, toplum nezdinde güvenilir lider olarak öne çıkmıştır. Bunu takiben 1989 yılında Kazak Dili Kurumu ve 1992 yılında Uluslararası Kazak Dil Kurumu kurulmuştur;¹¹² ancak Kazakistan'ın bağımsızlığına ilişkin ilk ciddi girişim, 24 Nisan 1990'da Kazakistan Yüksek Sovyeti tarafından alınan, "Devlet Başkanlığı" makamının oluşturulması yönündeki karardır. Bu karardan sonra yapılan gizli oylama sonucunda Kazakistan'ın Moskova'dan değil, Almatı'dan yönetilmesi gerektiğini savunan Nazarbayev,¹¹³ Kazakistan'ın ilk devlet başkanı olarak seçilmiştir. 1989 yılında meydana gelen ekonomik krizler ve 1991 Ağustos'unda Moskova'da Gorbaçov'a karşı denenen başarısız darbe girişimi sonrasında, Politbüro üyeliğinden ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden istifa eden Nazarbayev, Bağımsız Kazakistan Sosyalist Partisi'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. Bunu takiben 10 Aralık 1991 günü, Kazakistan parlamentosunda Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin adı, Kazakistan Cumhuriyeti olarak değiştirilmiş ve 16 Aralık 1991'de Kazakistan, bağımsızlığını ilan etmiştir.¹¹⁴ Kazakistan'ın bağımsızlığının ilan edilmesiyle birlikte, Jeltoksan ayaklanmasının açtığı yol, nihai hedefine ulaşmıştır.

SONUÇ

Almatı şehrinde, gerçekleştirilen protesto gösterileri, tarih boyunca çeşitli baskılar karşısında, kimliğini korumayı başaran Kazak Türklerinin bağımsızlık bilincinin gelişiminde ve Kazakistan'ın bağımsızlığına giden süreçteki tarihsel şartların olgunlaşmasında çok kritik bir noktayı temsil etmektedir.

111 Mehmet Seyfettin Erol, "Büyük Kazakistan Projesi ve 2050 Stratejisi", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 54, Türk Dünyası Özel Sayısı 2, Eylül-Ekim 2013, s. 1566.

112 Ayşe Kaya, "SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği", *Alternatif Politika*, Cilt 4, Sayı 3, Kasım 2012, s. 367.

113 Saray, *a.g.e.*, s. 116.

114 Kafkasyalı, *a.g.m.*, s. 188.

Kolbin'in atanmasına tepki vermek amacıyla organize edilen protesto gösterileri, Sovyetler Birliği'nde bir ilkin yaşanmasına sebep olmuş ve Sovyetler Birliği siyasi tarihinde ilk kez geniş çapta kitleler meydanlara çıkarak Moskova'nın kesin otoritesini protesto etmişlerdir. Gorbaçov'un reformcu çizgisinden dolayı, batılılaşma ve liberalleşme hedefleri doğrultusunda uyguladığı Glasnost ve Perestrojka politikalarının doğal bir sonucu olarak değerlendirdiğimiz bu gösteriler, Sovyetler Birliği'ndeki ideolojik çözülme ve buna bağlı olarak birlik devletinin dağılması sürecinin gözle görülür bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Bu durum, Jeltoksan olaylarının Kazakistan dışında da çok büyük bir ses getirmesine yol açmış ve Orta Asya'yı aşarak Kafkasya ve hatta Baltık halklarının da bağımsızlık bilincini kazanmalarını sağlamıştır.

Jeltoksan olayları, bütün dünyaya SSCB'nin ideolojik anlamda çöküş sürecine girdiğini ve sınıfsal kimliklerin milli kimliğin üstünde bir noktada düşünülmesinin doğru olmayacağını; dolayısıyla sosyalist ideolojinin halkları bir arada tutmaya yetmediğini, yani SSCB'de bir milliyetler meselesinin bulunduğunu göstermiştir.

Olaylar sırasında protestoculara devletin kolluk kuvvetleri tarafından yapılan gayri-hukuki müdahaleler, yüzlerce Kazak Türkünün ölümüne sebep olmuştur. Devlet terörü seviyesine varacak nitelikte uygulanan şiddete rağmen Sovyetler Birliği'ndeki yayın organları protestolara katılanların esrarkeş sarhoşlar olduğunu yazmış ve olayları gerçeklikten çok uzak bir şekilde çarpıtarak dünyaya duyurmuştur. Bu çarpıtmaların ortaya çıkmasını istemeyen Sovyetler Birliği merkez yönetimi, uzunca bir süre olayların yaşandığı Almatı şehrine giriş-çıkışları yasaklamıştır; ancak yasaklamalar, olaylara ilişkin gerçekliklerin üstünü örtmeye yetmemiş ve zaman içerisinde Jeltoksan ayaklanmasının Ruslaştırma faaliyetlerine karşı, milliyetçi ve demokratik karakterdeki bir tepkiden doğduğu anlaşılmıştır. Bu tepki ve olaylar sırasında kolluk kuvvetlerinin uyguladığı şiddet, Kazak Türklerinin milli hassasiyetlerini daha da geliştirmiş ve Kazakistan'ın bağımsızlığına giden yolun kapılarını açmıştır. Daha önemlisi Jeltoksan olayları, yalnızca Kazakistan'ın bağımsızlığının önünü açmamış, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına neden olacak kadar geniş bir etkide bulunmuş ve tüm Orta Asya'da ve hatta Kafkasya ve Baltık coğrafyasında bağımsızlık hedefi taşıyan milliyetçi hareketlerin gelişmesine öncülük etmiştir. Daha ge-

niř bir perspektiften bakıldığındaysa, Jeltoksan olaylarının başlattığı sürecin Sovyetler Birliđi'nin dağılmasıyla neticelenmiş olmasından dolayı, Sođuk Savař'ın sona ermesinde, yani iki kutuplu dűnyanın yıkılmasında da etkili olduğu ifade edebilmektedir.

KAYNAKÇA

ABDULLAYEV, Natig-ELMA Fikret, “Sovyetler Birliği’nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi”, *Journal of Qafqaz University*, Sayı 26, 2009, s. 71-87.

AKYOL, Taha, “Rusya’da Milli-İslami Uyanış”, *Tercüman*, 03.01.1987.

ARMAOĞLU, Fahir, “Kazakistan Ayaklanması”, *Tercüman*, 20.12.1986.

ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul 2009.

AUYESSOVA, Lazzat, “Kazakistan’da Sovyet Siyaseti”, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2010, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

BALCI, Ergun “Sovyetler Birliği ve Milliyetçilik Sorunu”, *Cumhuriyet*, 05.01.1987.

BİRAND, Mehmet Ali, “Acımasız Soygun”, *Milliyet*, 14.04.1987.

BRZEZİNSKİ, Zbigniew, *Büyük Çöküş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994.

BRZEZİNSKİ, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası*, Yelda Türedi(Çev.) İnkılap Yayınları, İstanbul 2014.

BUDAK, Feyzullah, *Kazakistan’ın Dünü Bugünü Yarını*, Ocak Yayınları, Ankara 1999.

CANSEVER, Enes, “Kazakistan’da Bağımsızlık Günü”, *Zaman Gazetesi*, 17.12.1999 <http://arsiv.zaman.com.tr/1999/12/17/dunya/4.html>, 04.06.2015.

CUMMINGS, Sally N.-HİNNEBUSCH, Raymond, *Sovereignty After Empire Comparing the Middle East And Central Asia*, Eddinburgh University Press Ltd., e-Book, 2011.

ÇAĞLAYANDERELİ, Mustafa, “Sivil Toplum Küresel Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Bir Araç Öneriyor! Örnek Olay: Nevada-Se-

mipalantinsk Anti-Nükleer Hareketi”, http://www.ask-aleumettanu.kz/upload/iblock/fe5/sbornik-materialov-5_go-kongressa-sotsiologov-tyurkoyazychnykh-stran.pdf#page=287, 01.06.2015.

ÇELİK, Kadir Ertaç, “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Yaz 2016, s. 251-274.

ÇELİK, Kadir Ertaç, “Kazakistan’da Kimlik ve Dış Politika”, Mehmet Seyfettin Erol ve Yavuz Gürler (Ed.), *Türk Dünyası 25 Yılı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 149-156.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul 2015.

DEMİR, Abdullah, *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.

EFEGİL, Ertan “Orta Asya Bölgesinin Jeostratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi”, Ertan Efeğil, Hatun Kılıçbeyli (Der.), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2007

EROL, Mehmet Seyfettin, *Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1999.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları”, *Rusya Stratejik Araştırmaları-1*, İhsan Çomak (Ed.), Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 119-149.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Büyük Kazakistan Projesi ve 2050 Stratejisi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 54, Türk Dünyası Özel Sayısı 2, Eylül-Ekim 2013, s. 1564-1568.

GELLNER, Ernest, *Milliyetçiliğe Bakmak*, İletişim Yayınları, Simten Coşar, Saktuk Özertürk (Çev.), İstanbul 1998.

GİBBS, Josebh, Gorbachev’s Glasnost: The Soviet Media in First Phase of Perestroika, *Texas A&M University Press*, Texas 1999.

GORBAÇOV, Mihail, *Glasnost Asıl Neyi İstiyorum?*, Tuba Tarcan

Çandar, Hasan Cemal(Çev.), Dönemli Yayıncılık, İstanbul 1988.

GÖZE, Ergun, “Demir Perde Deliniyor mu?”, *Tercüman*, 21.12.1986

HAYİT, Baymirza, *Sovyetlerde Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

HAYİT, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

HOUGH, Jerry F. “Gorbachev's Politics”, *Foreign Affairs*, Issue 68, Volume 5, Winter 1989-1990, s.26-41.

İBRİGİM, Demira, “Modern Kazak Edebiyatının Temsilcisi Abil Kalkibayev'in Hayatı ve Eserleri Üzerine”, *Turkish Studies*, Cilt 5, Sayı 2, Sonbahar 2010, s.1121-1145.

İSMAİL, Zeyneş, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

İYİKAN, Necati-AKYOL, Aslı, *Orta Asya-Güney Kafkasya: Siyasi Gelişmeler*, Hiperlink Yayınları, e-Kitap, İstanbul 2011.

KARA, Abdulvahap, “Kazakistan'da Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri”, Mimar Sinan Üniversitesi SBE, İstanbul 1997, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KARA, Abdulvahap, *Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları*, Ufukötesi Yayınları, İstanbul 2006.

KARA, Abdulvahap-YEŞİLOT, Okan, *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İTO Yayınları, İstanbul 2011.

KARA, Füsün, “Alma Ata'da 1986 Olayları: Jeltoksan”, *Turkish Studies*, Cilt 4, Sayı 7, 2012, s.417-426.

KARA, Mehmet-İBRAGİM, Demira, “Uyanma Kavramı ve Kazaklar”, *Turkish Studies*, Cilt 3, Sayı 7, 2008, s. 395-412.

KARAAĞAÇGİL, Kürşat, “Kazakistan'ın Bağımsızlığının Ayak Sesleri: Almatı Olayları 1986”, *History Studies*, Cilt 6, Sayı 1, Ocak 2014, s. 101-114.

KARAAĞAÇLI, Abbas, *Ortadoğu'dan Orta Asya'ya Farklı Bir Ba-*

kış, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul 2013.

KARAKULOVA, Elina, “Environmental NGOs Kazakhstan Wield Increasing Influence Over Policy in Kazakhstan”, www.eurasianet.org/departments/environment/articles/eav072503.shtml, 04.06.2015.

KARPAT, Kemal H., *Türkiye ve Orta Asya*, Hakan Gür(Çev.), İmge Yayınları, Ankara 2003.

KAYA, Ayşe “SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği”, *Alternatif Politika*, Cilt 4, Sayı 3, Kasım 2012.

KOHEN, Sami, “Rusya’da da oluyor.”, *Milliyet*, 20.12.1986, s. 5.

NAZARBAYEV, Nursultan, *Kritik On Yıl*, ASAM Yayınları, Ankara 2003.

NAZARBAYEV, Nursultan, *Tarihin Akışında*, Om Yayınevi, Ankara 2012.

NURPEİİS, Laziza, “Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan’da Rus Hakimiyeti ve Türkler”, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

OLCOTT, Martha Brill, *Kazakhstan Unfulfilled Promise?*, United Book Press, e-Book, Berkeley 2010.

ÖLÇEKÇİ, Tamara, “Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu’nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)”, *Bilig Dergisi*, Sayı 51, Güz 2009, s. 123-138.

POĞDA, Semiha, “Bağımsızlık Sonrasında Kazakistan Dış Politikası”, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2012, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

RAŞİD, Ahmet, *Orta Asya’nın Dirilişi*, Osman Ç. Deniztekin(Çev.), Cep Kitapları, İstanbul 1996.

ROY, Olivier, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Mehmet Morali(Çev.), Metis Yayınları, İstanbul 2010.

SARAY, Mehmet, *Kazak Türkleri Tarihi*, Nesil Yayınları, İstanbul

1993.

SOMUNCUOĞLU, Anar, “ABD'nin Demokrasiyi Özendirme Politikaları: Kazakistan Örneği”, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2009, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

SOMUNCUOĞLU, Anar, “Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Türkiye ve Türk Algısının Geçirdiği Değişim”, *OAKA*, Cilt 2, Sayı 3, 2007, s. 41-70.

STEFANY, Michael G., “Kazakhization, Kunaev and Kazakhstan: A Bridge to Indipendience”, *OAKA*, Cilt 8, Sayı 16, 2003, s. 49-72.

ŞADIHANOV, Emil, “Sovyetler Birliği'nin Dağılma Sürecinde Etkili Olan Bölge Sorunları ve Milliyetçilik Hareketleri”, <http://journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/viewFile/1023006044/1023005568>, 05.06.2015.

TURANLI, Rona, *Kazakistan*, e-Kitap, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 1992.

UMAROVA, Zhanna “Orta Asya'da Siyasi, Ekonomik ve Bölgesel Güç Olarak Kazakistan”, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2010, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÜNAL, Fatih, *Sultan Kenesarı: Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı*, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

YAPICI, Utku, “Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri”, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2009, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

YARDIMOĞLU, Sacit, “Sovyet Orta Asya'sında Uluslaşma ve Devletleşme Süreci”, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale 2013, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YÜCE, Çağrı Kürşat, *Türk Dünyası: Temel Meseleler ve Çözüm Önerileri*, TUTİBAY Yayınları, Ankara 2001.

Diğer Kaynaklar

“Kamplar Hapishane Oluyor”, *Milliyet*, 31.12.1986

“Kazakistan İsyanı”, *Milliyet*, 01.01.1987

“Kazakistan’da Temizlik”, *Milliyet*, 29.12.1986

“Milliyetçi Marksist Olmaz”, *Milliyet*, 29.12.1986

“Sovyetler Birliğinde İlk Gösteri”, *Milliyet*, 19.12.1986

“SSCB’de Gösteri: Kazakistan’da Huzursuzluk”, *Milliyet*, 28.12.1986 <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=33>, 16.05.2015 http://www.ask-aleumettanu.kz/upload/iblock/fe5/sbornik-materialov-5_go-kongressa-sotsiologov-tyurkoyazychnykh-stran.pdf#page=287, 01.06.2015

Structured Abstract

The perception of the need for a radical reform in the governance of the Soviet Union pushed the Gorbachev administration into implementing rapid liberalisation policies. Glasnost and Perestroika policies that Gorbachev introduced after he became General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union, emerged as a natural consequence of a need for reform.

Glasnost and Perestroika policies meaning 'Openness' and 'Restructuring', claimed to grant individuals more freedom and more human rights theoretically, but in practical terms, events showed just the opposite. Gorbachev's attempt towards renewing state officials with an aim to implement reforms initiated the debates that the newly-adopted policy was a new exploitation policy. Although the staff of Brezhnev's time was being discharged, politburo administration was observed to be quickly Russianized. The fact that this Russianization operation took place at a time when liberalisation and democratisation discourses were dominant, drew the reaction of Soviet peoples and nationalist movements emerged among them.

The beginning of the nationalist-oriented reactions in the Soviet Union can be accepted as the Jeltoqsan Riots occurred in Kazakhstan. During the Jeltoqsan Riots, the Kazakh youth showed to the whole world that they, with a great courage, could object to the decisions taken by the Central Administration of the USSR Communist Party.

Jeltoqsan Riots increased upon the displacement of Dinmukhamed Kunayev, a Kazakh Turk who opposed the attempts towards Russianization Kazakhstan and whom Kazakh Turks regarded as a hero, from General Secretariat of the Communist Party with the claims of fighting against corruption, and appointment of Gennady Kolbin instead, a Russian of Chuvash origin.

The appointment of Gennady Kolbin as the Secretary General of the Communist Party of Kazakhstan led to the reaction from Kazakh Turks and they held protests in Almaty under the leadership of the young university students. With slogans such as "Kazakhstan belongs

to Kazakhs” and “Kazakhstan should be represented in the UN”, the decision of the Soviet Union was protested.

Although the reason for the emergence of the Jeltoqsan Riots seems to be the appointment of the Kolbin to Kazakhstan, this appointment was just the last brink in years of anger to explode, as there had been many reasons for the riots. The closing down of Kazakh schools in the USSR period, the fact that the Russian language became a mandatory language, Kazakhstan’s becoming a laboratory where nuclear tests were carried out, Kazakhs’ being degraded to a minority in the population as a result of policies applied, degrading of Kazakhstan’s status to an autonomous republic are some reasons worth mentioning

Young people, mostly students from Kazakh State University, gathered at Brezhnev Square on the morning of December 17th and started to protest against the decision they heard from the Soviet radio at noon on December 16th. Participation in the demonstrations on the morning of December 17th with approximately 200 young people reached 5,000 people at noon and more than 300,000 Kazakh Turks participated in the protest in the following hours. The government of the Soviet Union who did not try to understand the demonstrations with the peaceful quality attended by hundreds of thousands of Kazakh people on the evening of December 17th and who did not want to listen to the demands proclaimed martial law and resorted to violence to distribute masses.

Although official statements on the two-day interventions reported that there were 2 dead and 200 casualties, historical documents reflect a much different situation than official statements. According to the documents; 150 people were killed, 1700 were injured and 8500 people were taken into custody during the suppression of the demonstrations. The court which examined the cases put 99 people to death and sentenced 83 people to 15 years in prison. In addition, 266 students who participated in the demonstrations were dismissed from the universities that they were enrolled in and these young people were deprived of the right to education.

Although the Jeltoqsan Riots were suppressed by violence, the beginning of the disintegration period in the Soviet Union could not be concealed and this situation was clearly seen by all the Soviet peoples.

The ideological aim of the USSR was to create a Russian-speaking Soviet embracing administration that united under the principle of the brotherhood of people, but the rise of nationalism that started in Kazakhstan and got beyond its borders showed that this goal of the USSR was far from reality.

The Jeltoqsan Riots revealed that nationalism aroused particular in Kazakhstan and in general through all of the USSR, and people would no longer give in to the oppression of the administration. This situation also led to the collapse of the symbolic ideological conception that all the Soviet peoples are based on the ground of brotherhood and unity. Because the protests that took place in Almaty in December 1986 made it clear that nationality issues cannot be resolved within the framework of socialist ideologies. It was understood that the assertion that had been infused to the people through socialist ideology in the USSR that the class advantages were more important than the social advantages was an assumption far from reality and people were not giving up their national identities. After the events, it came to the forefront that there had been nationality issues and the riot of Kazakh Turks set the beginning of an awakening in terms of the consciousness of independence of nations with national identity sensitivity in Central Asia as a whole.

“The Jeltoqsan Riots” is a social movement that caused to put into action, with reaching the peak, of the Kazakh Turks’ longing for the national independence that has long lived in their hearts.

More importantly, the Jeltoqsan Riots not only paved the way for Kazakhstan’s independence but also had a broad effect that led to the disintegration of the Soviet Union and pioneered in rising nationalist movements in Central Asia and even in the Caucasus and Baltic geography that aimed for independence.